

GINČAS DĖL LEIBNIZO KŪNINĖS SUBSTANCIJOS SAMPRATOS

Laurynas Adomaitis, Alvydas Jokubaitis

Vilniaus universiteto

Filosofijos istorijos ir logikos katedra

El. paštas: laurynas.adomaitis@fsf.stud.vu.lt

alvydas.jokubaitis@takas.lt

Santrauka. Pasak tradicinės interpretacijos, Leibnizo metafizika yra idealistinė. Tikrovė, šio autoriaus nuomone, sudaryta iš į sielas panašių substancijų, o materialūs kūnai yra tik reiškiniai. Tradicinė interpretacija grindžiama įsitikinimu, kad brandžiosios Leibnizo pažiūros (nuo maždaug 1683 m.) šiuo klausimu iš esmės nesikeitė. Kai kurie tyrinėtojai meta iššūkį šiam požiūriui. Jų nuomone, Leibnizas kūnų atžvilgiu buvo ir idealistas, ir realistas (Hartz), keitė savo požiūrį į substancijos prigimtį (Garber). Straipsnio tikslas – atsakyti tradicinės Leibnizo interpretacijos kritikams.

Pagrindiniai žodžiai: Leibniz, kūninė substancija, idealizmas, realizmas.

Interpretacijų konfliktas

Tradicinė Leibnizo interpretacija

Aktualiausias pastarųjų dešimtmečių Leibnizo tyrinėjimų klausimas: ar kūnus jis laikė realiomis substancijomis, ar tik reiškiniiais? Leibnizas kritikavo Descartes' o kūninės substancijos sampratą. Jo nuomone, tįsumas nėra pamatinė sąvoka, kaip atrodė Descartes' ui (Descartes 1978: 250), nes ji išskaidoma į tris paprastesnes: pavidalą, dydį ir judėjimą. Pastarosios trys sąvokos negali patenkinti substancijai keliamų vientisumo, tapatybės ir veiklumo reikalavimų. Mes, pavyzdžiui, negalime pasakyti, kuriam subjektui priklauso judėjimas, nes judėjimas yra stebimas tik kito subjekto atžvilgiu. Todėl ne judėjimą ar tįsumą, o *jėgą* Leibnizas laikė fizikos (dinamikos) pagrindu. Descartes' o tįsiosios substancijos kritika taip pat rodė būtinybę sugrįžti prie

substancinių formų. Leibnizo teigimu, jeigu kūnai yra realesni už malkų krūvą arba vaivorykštę, jie turi turėti ne tik materiją (tįsumą), bet ir substancinę formą. Kūno materijos ir substancinės formos junginį jis vadino *substantia corporea*. Kai kurie tyrinėtojai šią sąvoką Leibnizo filosofijoje interpretuoja taip realistiškai ir aristoteliškai, kad ji prieštarauja tradiciškai priimtiems idealistiniams jo filosofijos pagrindams, t. y. pačios substancinės formos (vėliau – monados) sampratai. Šie tyrinėtojai mano, kad Leibnizas pakeitė savo nuomonę – iš realisto tik vėliau tapo idealistu, negalėjo apsispręsti arba sąmoningai, nepaisydamas prieštaravimo, laikėsi jų vienu metu¹. Kiti

¹ Pirmoji pozicija yra atstovaujama Garberio, plg. 1985: 73–75. Jis save priešina Russello interpretacinei tradicijai, kuri siekė už Leibnizą parašyti sisteminių filosofinių veikalą, taip numatydamą jo filosofijos vientisumą. Galima pažymėti, kad šis siekis atsirado kur kas anksčiau. Geras to pavyzdys yra 1728 m. Micha-

interpretatoriai teigia, kad Leibnizo kūninės substancijos samprata yra suderinama su tradiciškai jam priskiriamomis idealistinėmis pažiūromis. Pastarąjį požiūrį galima vadinti tradicine interpretacija.

Šios interpretacijos esmę apibūdina Leibnizo laiško De Volderiui fragmentas: „tiksliai šį dalyką svarstant reikia pasakyti, kad daiktuose nėra nieko, išskyrus paprastasias substancijas, o jose – suvokimą ir siekimą (*perceptionem atque appetitum*). Materija bei judėjimas yra ne substancijos ar daiktai, bet greičiau patiriančiojo reiškiniai, kurių realumas glūdi jų harmonijoje su savimi pačiais (skirtingu metu) ir su kitais patiriančiaisiais“ (Leibniz 1978: 270). Tradicinė interpretacija teigia, kad vien tik paprastosios substancijos yra tikros ir viskas, kas egzistuoja, sudaryta iš jų. Kadangi paprastos substancijos tapatinamos su sielomis arba monadomis, tai suformuoja idealistinį pasaulėvaizdį. Tradicinės interpretacijos teigimu, kūninė substancija, t. y. paprastųjų substancijų rinkinys, yra tik rišlus reiškinys (*phaenomenon bene ordinatum*) arba baigtinio pažinimo objektas. Adamso žodžiais: „<...> apie kūnus kaip reiškinius galėtume galvoti kaip apie pasakojimo objektus – šis pasakojimas yra pasakojamas arba apibendrinamas patyrimo, sveiko proto ir mokslo“ (1994: 219).

Tradicinė interpretacija remiasi Leibnizo keliamais reikalavimais substancijai. Pirma, substancija turi būti išties vientisa (*vere una*), t. y. negali būti atsitiktinis dalių rinkinys. Šį reikalavimą gerai apibūdina Bruckeris: „Būtina, kad būtų paprastosios substancijos, nes yra sudėtinės, o junginys

nėra niekas kitas kaip paprastųjų rinkinys. <...> Be šių paprastųjų pradų, [Leibnizas] sudėtiniuose daiktuose nematė esant nieko realaus. Dėl to teigė, kad būtinai reikia pripažinti paprastasias substancijas, iš kurių iškyla kūninės masės rinkinys. Be jų, tarsi be tikrų pradmenų, negali būti daiktų. Jis daro išvadą, kad visa kita, kas pasirodo gamtoje, yra tik iš jų kylantys reiškiniai.“ (Brucker 1766: 402). Antrasis reikalavimas teigia, kad substancija privalo turėti esmę, arba prigimtį, kuri būtų pilna jos sąvoka ir apimtų viską, kas jai atsitiko, atsitinka arba kada nors atsitiks. Leibnizas rašo: „<...> kiekvienas savaime vientisas arba iš tikrųjų vienas esinys savyje turi pradą, iš kurio plaukia viskas, kas jam iš prigimties ir savaime nutinka; ir tai yra sielos analogas arba tai, ką Aristotelis vadino prigimtimi“ (Leibniz 2014a: 165). Trečias reikalavimas yra vadinamas principu *actiones sunt suppositorum*, t.y. veiksmai priklauso substancijoms: „<...> aktyvumas ir pasyvumas galioja išskirtinai individualiosioms substancijoms“ (Leibniz 1969: 307).

Garberio iššūkis

Danielio Garberio nuomone, viduriniais savo mąstymo metais (apytiksliai 1683–1700 m.) Leibnizas kūnų atžvilgiu buvo realistas ir tik vėliau priėmė idealistinį pasaulėvaizdį. Minėtuju laikotarpiu metafizinę tikrovę Leibnizui sudarė ne monados, o hilomorfiškos kūninės substancijos. Tradicinė interpretacija pamatinėmis pasaulio sudedamosiomis dalimis laiko monadas, t. y. paprastasias substancijas, turinčias du aspektus – aktyvumo (substancinė forma, *entelecheia*) ir pasyvumo (pirminė materija, pirminė pasyvioji jėga). Garberio nuomone, viduriniais savo mąstymo metais Leibnizui filosofinis pagrindas buvo ne monados, o

elio Gottliebo Hanscho parašyti *Godefridi Guilielmi Leibniti Principia philosophiae, more geometrico demonstrata*. Antrąją poziciją prisiima Catherine Wilson, plg. 1989: 81, o trečiąją – Glenn Hartz, plg. 1998: 207 ar 2008: 8.

kūninės substancijos, sudarytos iš dviejų savarankiškų substancinės formos ir materijos pradų. Antrinė materija dėl savo prigimties esanti be galo dali, t. y. sudaryta iš kitų kūninių substancijų, kurios savo ruožtu yra sudarytos iš dar kitų ir taip *ad infinitum*. Tačiau jei pati materija būtų tik monados aspektas, Garberio nuomone, niekada neprieitume nieko, iš ko galėtų kilti tįsumas. Jei tikrovę sudarytų vien į sielas panašios monados, iš jų negalėtų kilti jokie daiktai, kaip ir vien iš taškų negalėtų kilti geometrinės figūros². Dėl to tikrovėje turi būti kažkas daugiau negu sielos.

Garberio nuomone, ilgą laiką dominavusių interpretacijų klaida buvo per daug dėmesio skirti rašiniui *Samprotavimas apie metafiziką* (1686). Viena iš pagrindinių šio veikalo temų yra individualioji substancija, o tai, pasak Garberio, tyrinėtojams neleido pamatyti svarbos, kurią Leibnizas suteikė kūninei substancijai, nes apie ją *Samprotavime* neužsimenama. Anot jo, daug svarbesniu turi būti laikomas to paties laikotarpio Leibnizo susirašinėjimas su Arnauld (1686–1690), nes tik pastarąjį, o ne pirmąjį Leibnizas norėjo išspausdinti. Remdamasis susirašinėjime atrasta medžiaga Garberis teigia, kad šiuo laikotarpiu Leibnizas pripažino egzistuojant realias kūnines substancijas (susidedančias iš formos bei pirminės materijos arba sielos ir kūno), kurios yra individualiosios substancijos atmainos. Pasak Garberio, „akivaizdu, jog Leibnizo pozicija *Susirašinėjime* atspindi sąmoningą scholastinės aristotelinės substancijos sampratos atgaivinimą“ (Garber 1985: 38).

Užuominą apie scholastinį aristotelizmą šioje vietoje reikėtų suprasti kaip mintį, kad substanciją sudaro du ontologiškai realūs

pradai, materija ir forma. Tiek forma, tiek materija yra nepilnos kūninės substancijos dalys. Garberio argumentą pagrindžia kai kurios Leibnizo susirašinėjimo su Arnauld mintys, ypač samprotavimai apie materijos nepilnumą. Užuominą apie formos nepilnumą Garberis randa tekste *Apibendrinimai iš diskusijų su Fardella* (1689): „Neteigiu, kad kūnas susideda iš sielų ar kad kūną sudaro sielų rinkinys, tačiau teigiu, kad jį sudaro substancijų rinkinys. Taip pat siela, tinkamai ir tiksliai kalbant, yra ne substancija, o substancinė forma arba pirminė forma, glūdinti substancijoje, t. y. pirmasis aktas, pirmasis veiklusis gebėjimas“ (Leibniz 2014b: 174). Garberio nuomone, Leibnizas manė, kad „kūnai yra sudaryti iš kūninių substancijų, kurios nėra *pačios* sielos, tačiau kurios *turi* sielas“ (Garber 2004: 131–132). Tai reiškia, kad į sielas panašios monados nėra substancijos.

Garberis klausia: „Kokią padėtį fizikos mokslas galėtų užimti filosofui, kuris <...> laikytųsi metafizikos, tokios tolimos nuo mūsų įprasto fizikinio pasaulio įsivaizdavimo?“ (Garber 1985: 27). Kaip Leibnizui pavyko suderinti įprastinę to meto fiziką su savo metafizinėmis nuostatomis? Pagal tradicinę interpretaciją galima teigti, kad fizika, skirtingai nei metafizika, Leibnizui buvo tik reiškinių mokslas. Tradicinė interpretacija skiria individualiųjų substancijų (monadų) sferą nuo reiškinių sferos. Šias dvi sritis atitinka du skirtingi mokslai – fizika ir metafizika. Garberio nuomone, viduriniais savo mąstymo metais, kai Leibnizo fizikinė veikla buvo intensyviausia, kūninę substanciją jis priskyrė individualiųjų substancijų sričiai. Tai reiškia, kad kūnus Leibnizas laikė realiais, o fizika jam buvo ne reiškinių, o „tikrovės tikriausia to žodžio prasme“ (*Ibid.*: 92) mokslas.

² Ši palyginimą Leibnizas pateikia *Apibendrinimuose iš diskusijų su Fardella* (Leibniz 2014b: 178).

Hartzo teorinis pliuralizmas

Glenn Hartzo nuomone, Leibnizo idealistinis pasaulėvaizdis visiškai nesuderinamas su realizmu kūninių substancijų atžvilgiu³. Jo teigimu, „Leibnizui niekada nepavyko pasirinkti tarp [griežto idealizmo] ir [idealizmo su kūninėmis substancijomis] ir jokia sėkminga interpretacija to nepadarys už jį“ (Hartz 2008: 207). Hartzas mano, kad didžioji dalis komentatorių užmiršta, kad Leibnizas gyveno Renesanso dvasios persmelktu laikotarpiu, kad jam buvo nesvetimos įvairių priešybių (politinių, religinių, kultūrinių) sintezės idėjos bei eklektizmas (Hartz 2007: 7–8). Mažiausiai nuo Russello prasidėję kaitinimai filosofinės sistemos elementų nesuderinamumu užvaldė Leibnizo tyrinėjimus. Tyrinėtojai siekia Leibnizo mąstymui suteikti vieningumą. Ši nuostata, anot Hartzo, nuo pat pradžių pasmerkta nesėkmei: „<...> nesvarbu, kaip stipriai šiuolaikinis protas tam besipriešintų, troškimas sulieti nesuliejama ir sujungti nesujungiama yra neįvykdomas. Visi komentatoriai yra sutriuškinami, nes ta graži, tvarkinga, detali loginė struktūra, kurią jie sugeba išsigalvoti, tėra beviltiška fabrikacija, pasmerkta būti sumalta į miltus tarp korpuso girnų“ (*Ibid.*: 8). Tai reiškia, kad remiantis Leibnizo raštais neįmanoma iki galo pagrįsti nei realistinės, nei idealistinės kūnų interpretacijos.

³ Žr. Hartz 1998: 203–205. Jis šiuo atžvilgiu skiriasi nuo švelnesnių inkompatabilistų, kaip anksčiau aptartas Garberis. Hartzas interpretacijų gausoje save gretina su kontekstualistais, kaip Catherine Wilson, kuri teigia, kad dvi aptariamoms metafizinėms pozicijoms yra absoliučiai nesuderinamos, tačiau, teisingai supratus šio nesuderinamumo priežastis, galima tvirtinti, jog nesuderinami teiginiai „nesudaro vientisos sistemos. <...> Greičiau reikėtų sakyti, kad pagrindinės idėjos aktyviai varžosi visą [Leibnizo] filosofinį gyvenimą“ (Wilson 1999: 373).

Hartzo nuomone, Leibnizo kūryba prašosi naujos interpretacijos. Jis siūlo šio autoriaus filosofiją suprasti pliuralistiškai, kaip skirtingų teorijų sintezę, sujungiančią ir išryškinančią tik tai, kas kiekvienoje iš jų teisingiausia. Leibnizo filosofiją Hartzas interpretuoja ne kaip tiesų, bet kaip teorijų rinkinį, padedantį geriau paaiškinti pasirinktus reiškinius. Realizmas ir idealizmas, pasak jo, yra galimos teorijos apie tikrovę, o ne nesuderinami jos aprašymai. Jo nuomone: „Teorijos yra į tiesą pretenduojančių *teiginių* rinkiniai, sukurti paaiškinti mums žinomus dalykus, t. y. mūsų „duomenų bazę“. Todėl komentatorius nėra priverstas rinktis, kurią iš jų pirkti. <...> Tokiam Leibnizui, kokį aš ginu, teorijos yra tik stublinančios galimybės nuolatinio „apsižiūrinėjimo“ gyvenime“ (Hartz 2007: 15). Hartzas siūlo įsivaizduoti, kad Leibnizas yra tarsi prokuroras byloje, kuri privalo būti išnagrinėta jau kitą dieną, nors advokatas mirtinai susirgo nagrinėjimo išvakarėse (*Ibid.*: 19–20). Niekas kitas nežino bylos duomenų, todėl teisėja nurodo prokurorui užsiimti ir gynyba. Jis kiek galėdamas stengiasi sukurti ir geriausius argumentus įrodyti kaltei, ir nuo jos apginti. Prisiekusieji, anot Hartzo, išeina svarstyti ir niekada negrįžta. Tokioje pozicijoje esąs Leibnizas realizmo ir idealizmo atžvilgiu – jis tuo pat metu stengiasi apginti idealizmą ir realizmą, tačiau niekada nepriima sprendimo ir daro tai sąmoningai. Hartzas rašo: „[Leibnizas] pasiūlo stiprų idealizmo antpuolį ir triumfuojančią realizmo gynybą. Tas pats žmogus, tuose pačiuose darbuose, leidžiasi į triuškinantį realizmo paneigimą ir idealizmo apgynimą. Kadangi šie dalykai parašomi tuo pačiu rašikliu, atrodo, kad jie yra nesuderinami; taip išties ir yra. Tai, kad „prisiekusieji niekada negrįžta“, Leibnizo atveju reiškia štai ką: mes, metafizikai,

liekame „ašarų uždangoje“ laukdami <...> savo nušvitimo valandos danguje. Šios dvi teorijos mums turi likti užšaldytos, nes abi turi pagrįstų įrodymų. Dievas vieną dieną paskelbs, kuri yra teisingoji“ (*Ibid.*: 20).

Savo knygoje Hartzas pateikia priedą, kuriame išvardytos ir suskaičiuotos realizmą ir idealizmą palaikančios tezės pagrindiniuose Leibnizo veikaluose. Įdomu pažymėti, kad pagal šias lenteles pats idealistiškiausias Leibnizo veikalas yra vidurinio laikotarpio *Samprotavimas apie metafiziką* (9 realistinės ir 43 idealistinės tezės), o pats realistiškiausias – susirašinėjimas su De Volderiu (pradžia 1699 m., 101 realistinė ir 46 idealistinės tezės), būtent nuo kurio, Garberio nuomone, prasidėjo idealistinis Leibnizo laikotarpis. Galutinis Hartzo rezultatas rodo, kad realizmas labiau paplitęs, tačiau mažu skirtumu – 251 vs 245 tezės (*Ibid.*: 205–209).

Atsakymai tradicinės interpretacijos kritikams

Adamso fenomenalizmo koncepcija

Įtakingiausias šiuolaikinis tradicinės interpretacijos gynėjas yra Robertas M. Adamsas. Jis mano, kad kūninės substancijos gali būti darniai paaiškintos platesniame Leibnizo metafizikos kontekste. Šį kontekstą jis apibūdina kaip Leibnizo fenomenalizmą⁴. Jo pasiūlyta fenomenalistinė

⁴ Terminas „fenomenalizmas“ filosofijos istorijoje dažniausiai priskiriamas Berkeley’iui, todėl kai kurie tyrinėtojai suabejojo jo tinkamumu apibūdinti Leibnizo teorijai (e.g. Jolley 1986 42fn15, Hoffman 1996: 115). Adamsas pagrindžia tokio termino pasirinkimą (žr. Adams 1994: 235–241). Jis teigia, kad ankstyvasis Leibnizo fenomenalizmas (1675–1679 m.) buvo aiški Berkeley’io anticipacija ir kad tuo metu Leibnizas atvirai priėmė tezę *esse est percipi*. Vėlesnė Leibnizo mintis esanti glaudžiai susijusi su šia ankstyvąja doktrina. Adamsas taip pat sutinka, kad suvokimas (*perceptio*)

kūninės substancijos interpretacija išlaiko tradicinės interpretacijos esmę. Manoma, kad pagrindas yra paprastosios substancijos, t. y. monados. Pirminė materija yra tik paprastosios substancijos aspektas, o fizika neturi realaus pagrindo, apie kurį kalbėjo Garberis, priskirdamas Leibnizui aristotelines nuostatas.

Fenomenalizmas kūnų atžvilgiu yra nuostata, kad kūnų, kaip ir bet kokių rinkinių (*aggregatum*), realumas priklauso nuo jų suvokimo. Adamsas rašo: „Leibnizo ontologijoje vieninteliai dalykai, kurie egzistuoja savaime, yra konkrečios „substancijos arba išbaigti esiniai, apdovanoti tikru vientisumu ir turintys skirtingas, viena po kitos einančias būsenas“. Visa kita, įskaitant universalijas, taip pat rinkinius, yra logiškai arba metafiziškai sukonstruojama iš individualių substancijų. Ši konstrukcija, Leibnizo nuomone, yra suvokimo veiksmas. Todėl ontologinis tokių logiškai arba metafiziškai iš substancijų sukonstruotų esinių „esančių tik reiškiniais, abstrakcijoms arba santykiais“, statusas yra bent iš dalies protinis. Šie esiniai egzistuoja prote ir priklauso nuo to, ar apie juos mąstoma“ (Adams 1994: 247).

Vis dėlto kūnai nėra bet kokie pasirodymai ar iliuzijos. Adamso poziciją galima geriau suprasti pasitelkus dekartišką skirtį tarp formalios ir objektyvios idėjų tikrovės (trečioji meditacija). Descartes’as, norėdamas parodyti, kad vien mūsų prote esančios, t. y. formaliai suprastos, idėjos skiriasi nuo reprezentacijų, tvirtino, kad už jų turi slypėti ir kita nei pats subjektas, objektyvi jų sąlyga. Formaliai suprasta idėja yra tik mūsų proto veiksmas arba būseną,

abiejų autorių aiškinimas skirtingai, tačiau šie skirtumai nėra pakankamai dideli, kad nemanytume juos sutinkant dėl minėtos tezės (Adams 1994: 227fn18).

o objektyvi idėjų tikrovė yra formaliosios idėjos objektas. Kiekviena mintis, kad ir kokia neryški būtų, vis dėlto yra maščiosios substancijos modas ir turi bent jau formalų realumo laipsnį. Tiek, kiek idėjos svarstomos formaliai, kaip priklausančios tik nuo subjekto, jos visos atrodo vienodos. Tačiau, kaip rašo Descartes'as: „žiūrint į jas kaip į vaizdus, kurių vienas reiškia vieną, kitas – kitą daiktą, darosi akivaizdu, kad jos smarkiai skiriasi viena nuo kitos. Juk iš tiesų idėjos, teikiančios substancijas, yra kažkas daugiau ir apima, jei galima taip pasakyti, daugiau objektyvios tikrovės, t. y. geriau atspindi būtį ir tobulybę, negu idėjos, teikiančios modusus ir akcencijas. Dar daugiau, idėja, kuria suvokiu viešpatį Dievą – amžiną, begalinį, nekintantį, visažinį, visagalį ir universalų visų už jo esančių daiktų kūrėją, be abejo, turi daugiau objektyvios tikrovės, negu idėjos, atspindinčios baigtines substancijas“ (Descartes 1978: 183). Taigi yra du būdai žiūrėti į idėjas: vienas jų kreipia dėmesį tik į jos turinį – šiuo požiūriu idėjos (tiek trikampio, tiek žalios spalvos, tiek Dievo ir t. t.) nesiskiria tikrumu; kitas būdas yra objektyvusis – šiuo požiūriu idėjos, priklausomai nuo reprezentuojamo objekto, gali būti tikresnės arba mažiau tikros. Fenomenalistinė Leibnizo interpretacija teigia, kad kūnai turi objektyvios idėjų tikrovės statusą.

Kitas reikalingas atskyrimas yra tarp skirtingų idėjų savybių tipų – formaliai suprastos idėjos turi kitokias savybes nei objektyvios idėjos, t. y. reprezentacijos. Formaliai vertinamų idėjų savybes Adamas vadina „psichologinėmis“ (1994: 223). Tuo tarpu objektyvūs reiškiniai gali turėti savybes, kurios dažniausiai yra laikomos pirminėmis, pavyzdžiui, tįsumas, priešas-

tingumas, vieta, judėjimas. Šias savybes turintys reiškiniai ir yra kūnai. Toks požiūris, pasak Adamso, išskiria Leibnizą iš kitų fenomenalistų: „Kūnai, laikomi reiškiniais, vis dar turi kūnų savybes. Leibnizo tekstuose neradau jokio mėginimo redukuoti kūnų savybes į psichologines suvokimo savybes. Tai pagrindinis Leibnizo ir daugybės kitų fenomenalistų skirtumas“ (*Ibid.*). Tuo, Adamso nuomone, Leibnizo filosofija skiriasi nuo Berkeley'io filosofijos – pastarasis kūnus siekė redukuoti ne į antro tipo, o į pirmo tipo, t. y. psichologines idėjų savybes. Tam pagrindo suteikia kai kurie Leibnizo pasakymai apie Berkeley'į, pavyzdžiui, Leibnizo pastabos ant paskutinio *Žmogiškojo pažinimo principų* puslapio: „Čia daug kas teisinga ir artima mano pažiūroms. Tačiau išreikšta paradoksaliai. Juk nebūtina sakyti, kad materija yra niekas, pakanka pasakyti, kad ji yra reiškinys, kaip vaivorykštė; ir kad tai yra ne substancija, o substancijų išdava, taip pat kad erdvė yra ne daugiau reali nei laikas, t. y. kad ji yra tik koegzistuojančių daiktų tvarka, kaip laikas yra subegzistuojančių daiktų tvarka“ (Leibniz 1989: 307).

Fenomenalistinę interpretaciją patvirtina mažiau tyrinėti 1683–1685 metų tekstai. Šiuo periodu Leibnizas daug dėmesio skyrė Descartes'o, ypač jo tįsiosios substancijos sampratos, kritikai. Viena iš darbų jis teigia: „Man atrodo, jog visi kūnai <...> yra ne kas kita, kaip mūsų pojūčiai (*sensiones nostrae*). Vadinasi, kūnas nėra nieko daugiau negu mūsų pojūčių objektas (*objectum sensationis*)“ (Leibniz 1999: 1467). Leibnizo pasirinktos formulotės aiškiai tapatina kūną su suvokimo objektu. To ir siekia fenomenalistinė interpretacija. Taip pat reikia pabrėžti, kad šie tekstai patenka į Garberio postuluojamą realistinį laikotarpį.

Poleminiai argumentai

Garberis manė, kad viena iš priežasčių, kodėl įsivyravo tradicinė interpretacija, buvo nepagrįstas *Samprotavimo* sureikšminimas. Jo nuomone, labiau patikimas yra *Susirašinėjimas su Arnauld*, kurį Leibnizas norėjo išspausdinti. Tačiau šis argumentas neįtikina dėl keleto priežasčių. *Samprotavimas* buvo tiesioginis pagrindas Leibnizo ir Arnauld susirašinėjimui – jis užsimezgė būtent dėl to, kad Arnauld iš Leibnizo gavo *Samprotavimo* skyrelių antraštes. Dėl to sunku suprasti, kaip tarp šių tekstų galėtų atsirasti didesnis prieštaravimas. Jeigu būtų teigiama, kad būtent susirašinėjimo metu, t. y. po *Samprotavimo*, Leibnizas pakeitė savo nuomonę, tuomet ar ne verčiau svarbiausiu rašiniu būtų laikyti *Naująją sistemą* (1695), kuri, paties Leibnizo teigimu, yra tiesioginis *Susirašinėjimo* rezultatas⁵ ir, be to, buvo iš tiesų išleista. Šio požiūrio laikosi Richardas Kenningtonas (2004: 231–233). Jo nuomone, Leibnizo tikslas rašant laiškus Arnauld buvo ne suformuluoti ar išplėsti savo metafizines nuostatas, o įsitikinti, kiek jos neprieštarauja cenzūrai, t. y. įsitikinti, kiek toli jis gali eiti atskleisdamas tikrąją savo sistemą. Paties Leibnizo teigimu: „tai buvo viena iš paskatų perduoti savo tezes p. Arnauld – paprotinti jį truputį ir pasižiūrėti, koks bus jo požiūris. <...> Juk kai tik kas nors bent kiek nuklysta nuo tam tikrų

⁵ Žr. Leibniz 1986a: 432: „Jau keleri metai, kai sukūriau šią sistemą ir su ja supažindinau kai kuriuos mokslo vyrus, ypač vieną iš didžiausių mūsų laikų teologų ir filosofų [sc. Arnauld], kuriam, kai jis sužinojo vieną kitą mano samprotavimą per vieną aukštą asmenį [Ernstą von Hessen-Rheinfelsą], jie pasirodė be galo paradoksalūs. Tačiau, sulaukęs mano paaiškinimų, jis kuo tauriausiai ir pamokomiausiai atsižadėjo savo žodžių ir, pritaręs daliai mano teiginių, liovėsi peikęs kitus, su kuriais nesutiko. <...> Pagaliau <...> ryžausi paskelbti šiuos samprotavimus, nors jie toli gražu ne visiems įkandami ir ne kiekvienam protui priimtini.“

mokytojų doktrinų, jie pratrūksta griausmais ir žaibais“ (cit. iš Kennington 2004: 232–233). *Susirašinėjimas* neturi svarbos, kurią šiam darbui suteikia Garberis.

Pasak šio interpretatoriaus, viduriniaus savo mąstymo metais Leibnizas manė, kad forma be materijos negali sudaryti savarakiškos substancijos. Šį teiginį pagrindžia Leibnizo mintis: „siela, tinkamai ir tiksliai kalbant, yra ne substancija, o substancinė forma arba pirminė forma, glūdinti substancijoje, t. y. pirmasis aktas, pirmasis veiklusis gebėjimas“ (Leibniz 2014: 174). Ši citata yra iš Leibnizo ir pranciškonų kunigo Michelangelo Fardellos diskusijų apibendrinimo. Susitikę Venecijoje šie mąstytojai apsikeitė nuomonėmis, tuomet Fardella surašė trumpą jų diskusijos apibendrinimą ir pateikė keletą prieštaravimų. Leibnizas raštu į juos atsakė. Garberio nuomone, tai yra „esminis dokumentas, galintis padėti suprasti ne tik Leibnizo pažiūras apie kūno prigimtį ar ontologiją apskritai, bet ir visos jo idealistinės metafizikos raidą“ (Garber 2004: 123). Tačiau, kaip pastebi Adamsas, šioje citatoje nematyti nieko daugiau nei tai, kad siela, t. y. substancinė forma, yra „konkrečios substancijos aspektas“ (Adams 1994: 275). Tam, kad būtų patvirtinta hilomorfistinė interpretacija, reikia teigti, jog ši konkrečioji substancija yra kūninė, o to šioje citatoje nematyti.

Garberis atsako į Adamso kritiką remdamasis Fardellos pranciškonišku išsilavinimu. Jo teigimu, Leibnizas, sakydamas, kad siela yra substancinė forma, glūdinti *substancijoje*, turi omenyje ne monadą (kaip siūlė Adamsas), o hilomorfine, kūninę substanciją, nes diskutuodamas su pranciškonu Leibnizas turėtų naudoti scholastinę terminiją (Garber 2004: 136–137). Jeigu taip interpretuotume Leibnizo žodžius, išties

galėtume sakyti, kad siela be kūno nėra substancija. Tačiau Garberio samprotavimas remiasi prielaida, kad Fardella negalėjo suprasti ar nenorėjo priimti Leibnizo įprastai vartojamų sąvokų ir kad šios sąvokos nebuvo paaiškintos gyvos diskusijos metu. Šios prielaidos Garberis pagrįsti negali. Be to, Leibnizas, atlikdamas pareigas Austrijoje ir Italijoje, turėjo progą susitikti su mąstytojais, kurie arba buvo kažkuo pasižymėję moksle bei filosofijoje, arba visapusiškai susipažinę su naujausiomis filosofijos tendencijomis. Paties Leibnizo žodžiais, Fardella patraukė jo dėmesį, nes „su dideliu įkarščiu siekė tiesos“ (Leibniz 2014: 169). Žinome, kad Fardella, įgijęs scholastinį išsilavinimą ir tapęs kunigu, gyveno Romoje bei Paryžiuje, kur, kaip ir pats Leibnizas, susipažino su Descartes'o filosofija ir naujausiais mokslo pasiekimais. Todėl nėra pagrindo manyti, kad Leibnizas privalėjo vartoti tik nusistovėjusią scholastinę terminiją, kaip numato Garberis.

Taip pat yra pagrindo manyti, kad Leibnizas būtų aprašęs tokį pažiūrų pasikeitimą, kokį jam priskiria Garberis. Juk jis ne kartą yra pateikęs autobiografinių savo pažiūrų pasikeitimo aiškinimų. Pavyzdžiui, tekste *Apie laisvę, atsitiktinumą ir priešasčių grandinę bei apvaizdą* (1689) jis rašo: „Kuomet aš mažiau, kad niekas neatsiranda dėl nutikimo arba atsitiktinai (nebent atsižvelgiant į kokias nors atskiras substancijas) ir kad proga, atskirta nuo likimo, yra tik tuščias vardas, ir kad niekas neegzistuoja, jei tam nėra sudarytų atskirų sąlygų, iš kurių, paimtų kartu, savo ruožtu plauktų, kad tas dalykas egzistuoja, tai buvau mažai nutolęs nuo nuomonės tų, kurie viską laiko esant visiškai būtina ir teigia, kad laisvei pakanka, jog ji būtų saugi nuo prievartos, net jei priklausytų tik nuo būtinumo ir tų, kurie būtino pažini-

mo neskiria nuo nesuklaidinamo ar labai tikro. Tačiau iš šios prarajos mane ištraukė galimybių, kurių nėra, nebus ir nebuvo, apsvarstymas <...>“ (Leibniz 1999: 1653). Ankstesniame tekste *Mechanikos principai priklauso nuo metafizikos* (1678–1680/81) Leibnizas rašo: „Buvo metas, kai tikėjau, kad visi judėjimo reiškiniai, nevartojant jokių metafizinių teiginių, gali būti visiškai paaiškinti geometrijos principais ir kad susidūrimo dėsniai priklauso vien nuo judėjimų tvarkos, tačiau po gilesnių apmąstymų to priimti yra neįmanoma. Išmokau svarbesnę tiesą apie visą mechaniką: žinoma, kad viskas gamtoje gali būti paaiškinta mechaniškai, tačiau patys mechanikos principai priklauso nuo metafizinių ir tam tikru būdu moralinių [principų], t. y. nuo veikiančiosios ir tikslios priežasties bei tobuliausiai veikiančio Dievo apmąstymo“ (Leibniz 1999: 1976). Garsiaame laiške Nicolas'ui Remond'ui Leibnizas rašo: „Pabaigęs mokyklų mokymą, užtikau moderniuosius mąstytojus ir pamenu, kaip būdamas penkiolikos vaikščiojau parkelyje Leipcigo pakraštyje, kuri vadina Rosentaliu, ir svarščiau, ar išlaikyti substancines formas, ar ne. Mechanizmas galiausiai nugalėjo ir paskatino imtis matematikos. <...> Tačiau, kai ėmiausi ieškoti galutinių mechanizmo pagrindų ir netgi judėjimo dėsnių, labai nustebau, nes jų buvo neįmanoma atrasti matematikoje ir aš turėjau grįžti prie metafizikos“ (Leibniz 1969: 654–655). Šie pavyzdžiai rodo esant sunkiai tikėtina, kad jei Leibnizas būtų persigalvojęs dėl tokio svarbaus dalyko kaip substancijos prigimtis, niekur nesutiktume to paaiškinimo. Garberio interpretacijoje nerandame argumentų, kas lėmė Leibnizo požiūrio pasikeitimą.

Galiausiai, Garberio nuomone, Leibnizas negalėjo būti nuoseklus idealistas ir

prasmingai užsiimti gamtos mokslais. Jis rašo: „tik vėliau Leibnizo gyvenime, po to, kai rimtas darbas fizikos srityje jau buvo atidėtas į šalį, jo mokslo samprata praranda sąlytį su tikrove (*looses its grip on reality*)“ (Garber 1985: 99). Tačiau, ką tai reiškia? Garberiu šis klausimas buvo susijęs su pirminės materijos interpretacija – jeigu pirminė materija yra reali, tuomet yra kažkas už ir virš į sielas panašių monadų, ir tai grindžia fizikos mokslo realumą. Adamsas jam atsakydamas atskiria materijos realumą ir fizikinį realizmą: „Manau, kad Leibnizas būtų nustebintas minties, jog pirminės materijos sąvoka yra raktas į realizmą fizikoje. Vienintelis kontekstas, kuriame jis galėjo laikyti save realistu fizikoje, buvo okazionalizmo kritika. Šiame kontekste jis kūnų realumo sąlyga įvardijo tikėjimą jėgų realumu, o ypač aktyviųjų jėgų, kurias tapatinu su substancine forma. Realizmas fizikoje Leibnizui iš tiesų priklauso nuo formos, o ne nuo materijos sampratos“ (Adams 2004: 339).

Siekiant išspręsti šių autorių ginčą, būtinai pasakyti, kad fizikos realizmo klausimas priklauso ir nuo dviejų skirtingų jėgos sampratų – pirminių (*vires primitivae*) ir išvestinių (*vires derivativae*) jėgų. Pirminės jėgos yra kūninėje substancijoje glūdintys aktyvumo ir pasyvumo principai. Išvestinės jėgos yra tos, kurios sąveikoje su kitais kūnais įvairiai pasirodo ir reiškiasi. Todėl Leibnizas rašo: „išvestinė kęsimo jėga įvairiai pasirodo *antrinėje materijoje*. <...> Šiems dalykams yra pritaikomi veiksmų dėsniai, kurie yra ne tik protu suprantami, tačiau ir paties patyrimo patvirtinami per reiškinius“ (Leibniz 1860: 237). Iš to aišku, kad fizikos mokslas siekia apibendrinti ir aiškinti *išvestinių* jėgų, pasirodančių antrinėje materijoje, veikimą. Sąvokos, kuriomis

remiasi mechanistinė fizika, ypač tįsumas ir judėjimas, Leibnizui nenurodė jokios metafizinės tikrovės. Vienintelė jėgos sąvoka galėtų pretenduoti į realesnę nei pastarosios statusą⁶, tačiau ši yra išskaidoma į pirminę ir išvestinę jėgą, o iš jų tik išvestinė gali tapti fizikos objektu. Tad fizika dėsniais apibendrina reiškinių veikimą, kuris tiek, kiek apskritai reiškiasi, yra išvestinis iš pirminių, t. y. *nepasireiškiančių*, substancijos jėgų. Dėl to nėra būdo, kuriuo fizika galėtų labiau arba mažiau atitrūkti nuo tikrovės – fizikos tikrovė yra tai ir tik tai, kas reiškiasi, o tai, kas tikra, t. y. pirminės jėgos (atskiros ar ne), negali būti stebimos. Šiuo atžvilgiu reikia sutikti su Adamsu: „Negi fizikos sąlyčiui su tikrove svarbu, ar tai, kas absoliučiai tikra, yra tik į sielas panašių monadų būsenos, ar į sielas panašios substancinės formos kartu su pirminės materijos, nepriklausančios nuo formų <...>, būsenomis? Net vadovaujantis Garberio interpretacija sunku suprasti, ką fizika galėtų mums pasakyti apie dalyką, kurį pirminė materija neva priduria už patiriamų tikrovės savybių“ (Adams 1994: 339).

Hartzo teorijų pliuralizmo argumentas nesuderinamas su tuo, ką Leibnizas sako apie fiziką. Teorijų pliuralizmas numato, kad Leibnizas tarytum galėjo laisvai rinktis bet kurią aiškinančią teoriją. Tai leistų kalbėti apie pliuralizmą vardan pliuralizmo, o tai yra sunkiai suvokiama. Leibnizas daugelyje vietų pabrėžia, kad visi reiškiniai, įtraukiant ir žmogaus kūną, jo judesius ir panašiai, gali būti paaiškinti mechaniškai, tačiau pati mechanika nėra nei išsamus, nei

⁶ Plg. Leibnizo citatą: „Kalbant apie kūnus, galima parodyti, kad ne tik šviesumas, šiluma, spalva ir panašiai, bet ir judėjimas, ir figūra, ir tįsumas yra tik regimos savybės. Jei kažkas yra tikro, tai vien tik veikimo ir kęsimo jėga (*vim agendi et patiendi*) ir tik ji (kaip forma ir materija) sudaro kūninę substanciją“ (Leibniz 2014a: 164–165).

pakankamas pasaulio aiškinimo būdas. Be jau cituoto darbo apie fizikos pagrindus, verta atsivėlgti ir į vieną iš Leibnizo laišku Arnauld: „Pripažįstu, kad gamtos paskirybes galime paaiškinti mechaniškai, tačiau tai įmanoma tik po to, kai atpažįstame arba numatome pačius mechanikos principus, t. y. principus, kurie gali būti įsteigti tik *a priori*, metafiziniais įrodymais“ (Leibniz 1989: 87). Iš šios citatos matyti, kad geriausiai reiškinius aiškinanti teorija Leibnizui nėra galutinis tikslas. Gerai žinoma, kad Leibnizas kūrė savitą fiziką, t. y. dinamiką, kurią rėmė ne judėjimo kiekio, kaip Descartes'as savąją mechaniką, bet jėgos sampratą; taip jis darė ne dėl geresnio reiškinių paaiškinimo (nes ir dekartiška mechanika paaiškina *visus* reiškinius), o dėl to, kad jėgos sąvoka, skirtingai nuo tūsumo ar judėjimo sąvokų, yra metafiziškai pagrįsta. Jeigu Leibnizas būtų teorijų pliuralistas, jam nereikėtų kurti atskiros fizikinės teorijos, kuri neprideda jokios aiškinamosios galios reiškinių atžvilgiu. Kaip tik pastarąją, sekdamas Hempeliu, Hartzas įvardijo kaip vieną iš pagrindinių teorijų pasirinkimo kriterijų (Hartz 2007: 15). Teorijų pliuralizmą Hartzas yra linkęs taikyti realizmo ir idealizmo priešpriešai. Tačiau sunku suprasti, kodėl bendroji tezė neturėtų galioti ir fizikai.

Hartzas savo anksčiau minėtame palyginime teigia, kad prisiekusieji byloje iš pasitarimo negrižta – taip pat, jo nuomone, ir Leibnizas, pats būdamas prokuroru ir gynėju, nesiryžta priimti sprendimo. Sprendimas yra užšaldomas iki tol, kol Dievas pasakys, kas yra teisinga metafizikoje. Tokiame samprotavime Hartzas teisingai pastebi, kad metafizika Leibnizui nėra baigtinis mokslas – su visišku tikrumu mes niekada nežinosime nė vieno esinio esmės. Taip yra todėl, kad visiškai pažindami vieno esinio

esmę, turėtume to esinio aspektu pažinti ir visą Visatą, o tai žmogui neprieinama. Kita vertus, Hartzas nuvertina galią, kurią Leibnizas priskiria žmogaus protui. Nėra jokio pagrindo, dėl kurio filosofas negalėtų atrasti geriausio *žmogui prieinamo* sprendimo ir laikytis jo besąlygiškai. Hartzas daro prielaidą, kad žmogaus proto baigtinumas sulaiko Leibnizą nuo sprendimo priėmimo, tačiau jam tai nebuvo būdinga. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie išorinio pasaulio egzistavimą Leibnizas rašo: „Netgi jei būtų sakoma, kad visas šis gyvenimas yra tik sapnas, o stebimas pasaulis tik regimybė, tokį sapną arba regimybę laikyčiau pakankamai tikra, jeigu ji mūsų, tinkamai besinaudojančių protu, niekada neapgautų“ (Leibniz 2014a: 162). Todėl net jei nebūtų galima griežtai įrodyti išorinio pasaulio egzistavimo, tikrumui pakaktų tokio pastovumo, kad jame nuosekliai galiotų proto principai. Panašiai ir negebėjimas priimti sprendimo tarp realizmo ir idealizmo kiltų iš mąstytojo proto silpnumo, o ne iš prigimties žmogui uždėtų ribų. Leibnizas pripažįsta žmogiškąsias ribas, tačiau ryžtasi spręsti ir renkasi geriausią prieinamą teoriją.

Fizikos pagrindų problema

Pagrindinis veiksnys, skatinantis realistines Leibnizo interpretacijas, yra jo mokslų pagrindų paieškos. Leibnizas turėjo interesų įvairiose srityse – jis rūpinosi išgelbėti kasyklas ir net visą Veneciją nuo apsėmimo, domėjosi ežerų gylio nustatymo priemonėmis, dantračių judėjimo principais, kometų skriejimo trajektorija, įvairių pneumatinių ir hidrostatiinių mašinų projektavimu, optika, jūreivyste, galų gale – medicina. Ypač aktyvi mokslinė veikla jį lydėjo ankstyvučiu bei viduriniu laikotarpiu. Atskiriems mokslams skirtuose tekstuose nerandame

jokios nuorodos į kūną, tįsumo, judėjimo, priežastingumo realumą ar idealumą. Galiausiai, ar Leibnizas intensyviai tyrinėtų kažką, ko realumu pats netikėjo? Tai yra galimas pagrindas teigti, kad bent jau intensyviausios mokslinės veiklos laikotarpiu jis turėjo būti realistas. Dėl to bet kokiai tradicinės interpretacijos formai reikia atsakyti į šią abejonę ir pateikti Leibnizo fizikos ir metafizikos santykio paaiškinimą.

Fizikos ir metafizikos tekstus Leibnizas rašė skirtingai. Šie mokslai (metafiziką Leibnizas taip pat priskirtų prie mokslo, t. y. *scientia*) turi skirtingus tikslus ir reikalavimus, todėl tos pačios sąvokos, vartojamos fizikos ir metafizikos tekstuose, gali turėti skirtingas prasmes. Tai išryškėja, kai kontekstas nėra aiškus, pavyzdžiui, Leibnizo tekstuose, susijusiuose tiek su metafizika, tiek su fizika. Juose, atskirdamas aukštesnius metafizikos episteminius reikalavimus, jis pasitelkia pasikartojančią frazę – *in metaphysico (philosophico) rigore* ar *dans la rigueur metaphysique* (pvz.: Leibniz 2006: 8154, 8354, Leibniz 1999: 1620, 1638, 1647, 1663 ir kt., taip pat žr. Leibniz 1989: 44, 59, 100, 125, 143–144, 189, 262). Dažniausiai ši frazė liečia priežastingumo sampratą – kalbant įprastai, galima sakyti, kad daiktai paveikia vienas kitą, bet iš metafizikos principų žinome, kad nėra jokios realios fizikinės įtakos (*influxus*), kad monados neturi langų, kad santykiai nėra realūs. Žinoma, aiškinant konkrečius dalykus, dažniausiai visai nebūtina imtis metafizinių ar teologinių svarstymų – tai netgi būtų žalinga. Pats Leibnizas *Samprotavime apie metafiziką* rašo: „Kaip geometras neturi apkrauti savo proto žymiuoju kontinuumo sudėties labirintu, taip ir moralės filosofui, o dar labiau juristui ar valstybės tarnautojui, nereikia rūpintis dėl didelių problemų,

siekiant suderinti laisvą valią ir Dievo apvaizdą. Juk geometras gali pateikti visus savo įrodymus, o valstybės tarnautojas atlikti visus reikalus, neįsitraukdami į šias diskusijas, nors jos lieka būtinos ir svarbios filosofijoje bei teologijoje. Lygiai taip pat ir fizikas gali paaiškinti kai kuriuos eksperimentus, kartais pasitelkdamas ankstesnius eksperimentus, o kartais geometrinius ar mechaninius skaičiavimus, be jokių svarstymų iš kitos sferos. Jei jis pasitelkia Dievo įsikišimą ar sielą, judinančią jėgą ar kažką panašaus, jis tiek pat pakvaišęs, kaip tas, kuris svarbaus praktinio svarstymo metu leidžiasi į prakilnias diskusijas dėl likimo ir mūsų laisvės prigimties. Žmonės išties dažnai negalvodami padaro šitą klaidą ir apsisunkina protus fatalizmo apmąstymais ir kartais šitaip netgi praleidžia gerą sprendimą ar būtiną pareigą“ (Leibniz 1989: 43).

Fizika Leibnizui buvo reiškinių (konkrečiau – išvestinių, t. y. antrinėje materijoje pasireiškiančių, jėgų) bei jų veikimo dėsnų tyrimas. Metafiziką jis suvokė kaip esmių tyrimą. Tai reiškia, kad fizikos ir metafizikos objektai iš esmės skiriasi. Remiantis Adamso fenomenalizmu, fizikos objektai yra tik pojūčių objektai, o metafizikos objektai – pilnos substancijų sąvokos, esančios Dievo prote. Įdomu, kad taip suprantama metafizika niekada neįvykdo savo galutinio tikslo – niekada nepasiekia pilno ir *realaus* esinio apibrėžimo. Esinys, kaip metafizikos objektas, Leibnizui yra galimybė, t. y. dieviška idėja, o žmogaus proto ribotumas neleidžia iki galo atskleisti visų dieviškosios idėjos dalių bei jų sąryšio. Leibnizas teigia, kad „esinys yra tai, kieno sąvoka įtraukia kažką teigiamo arba suteikia kažką, iš ko galime ją suprasti“ (Leibniz 2014a: 160). Todėl esinys nėra tai, kas egzistuoja. Egzistencija priklauso nuo Dievo

valios ir pasaulio tobulumo: „Taigi, tiesos ženklas yra rišlumas, priežastis – Dievo valia, formalus pagrindas – kad Dievas suvokia, jog kažkas yra tobuliausia arba harmoningiausia (*harmonicotaton*), arba kad kažkas Dievui patinka. Taip pat sakyčiau, kad patikimas Dievui yra dalykų egzistencija“ (Leibniz 2014a: 173). Leibnizas yra priverstas pasitelkti geriausią jam žinomą *nominalų* esinio apibrėžimą; tai ir yra jau minėti substancijos reikalavimai.

Kita vertus, fizika savo episteminius tikslus įvykdo iki galo. Net kelios fizikinės teorijos (dekartiška, niutoniška, atomistinė mechanika arba Leibnizo dinamika) gali paaiškinti visus reiškinius⁷. Tai įvykdo mokslo siekius, tačiau to nepakanka išsamiam pažinimui, nes yra mechaniškai nepaaiškinamų dalykų, pavyzdžiui, patys mechanikos principai, suvokimas⁸, garsusis *Grundfrage*. Šių dalykų pažinimas reikalauja metafizikos. Fizika turi priimti metafizines prielaidas, tačiau pati negali jų įvertinti – moksle galime neabejodami sakyti, kad kūnai yra tikri, ir tyrinėti kometas, nepaisydami prielaidų apie kūnų realumą pagrįstumo. Tai yra mokslo stiprybė, o ne trūkumas – mokslininkai (kol netampa filosofais), kaip ir juristai, gali sau leisti veikti nepaisydami amžinų filosofinių klausimų. Leibnizo nuomone, „visada būtina svarstyti matematiškai ir mechaniškai kiek tik įmanoma, ypač kai tai liečia atskirus reiškinius, tačiau privalu atsiremti į metafiz-

zinius principus, kad suteiktume pagrindus pačiam mechanizmui, arba bendrajai fizikai“ (cit. pagal Beeley 2008: 89). Kitaip sakant, dera eiti fizikos keliu kiek įmanoma toliau, tačiau visada susiduriama su tam tikra riba, už kurios gamtamokslis metodas nustoja veikti. Ši riba verčia pereiti prie metafizinių svarstymų.

Išvados

Tradicinė Leibnizo metafizikos interpretacija teigia, kad pasaulį sudaro veiklios, nedalios ir pilnas savo sąvokas turinčios paprastosios substancijos bei jų modusai. Šios substancijos vadinamos monadomis, entelechijomis arba substancinėmis formomis. Pasak tradicinės Leibnizo interpretacijos, materija neturi ontologinės reikšmės. Materialūs daiktai, arba kūnai, yra tik reiškiniai, kylantys iš patiriančių sielų suvokimo bei nustatytos harmonijos. Tai įtakingiausia Leibnizo požiūrio į materialius daiktus ir kūnus interpretacija. Bandydams ją ginčyti kol kas trūksta pakankamų argumentų.

Garberio nuomone, tradicinė Leibnizo interpretacija yra abejotina, nes atsisakant materialaus ontologinio prado neįmanoma pagrįsti tįsumo ir kūninės substancijos idėjų, nuo kurių priklauso moksliniai gamtos tyrinėjimai. Garberis mano, kad tik laikydamasis kūnų materialumo idėjos Leibnizas galėjo užsiimti fizika. Jo nuomone, savo intensyviausios mokslinės veiklos periodu Leibnizas pripažino materijos realumą, o pamatinėmis pasaulio dalimis laikė ne monadas ir sielas, bet kūnines, iš formos ir materijos sudarytas, substancijas. Didžiausias šio požiūrio trūkumas – prieštaravimas Leibnizo fizikos pagrindų aiškinimui. Jo požiūris į fiziką neleidžia kalbėti apie Garberio ginamą mokslinį realizmą.

⁷ Plg. taip pat ištrauką iš laiško Arnauld (1686 m. lapkričio 28 d.): „Visi kūniški reiškiniai gali būti paaiškinti mechaniškai arba remiantis atomistine filosofija, jei iš anksto priimsime tam tikrus mechanikos principus ir nesivarginsime sprendami, ar sielos yra, ar jų nėra. Nepaisant to, galutinėje fizikos ir mechanikos principų analizėje atrandama, kad šie principai negali būti paaiškinti remiantis vien tįsumo modifikacijomis, o ir pati jėgos prigimtis šaukiasi kažko kito“ (Leibniz 1968: 163).

⁸ Plg. žymųjį „Leibnizo malūno argumentą“ iš *Monadologijos* (Leibniz 1986b: 442).

Hartzas mano, kad remdamiesi Leibnizo raštais negalime nuosekliai įrodyti nei realistinės, nei idealistinės interpretacijos. Jo nuomone, Leibnizas negalėjo apsispręsti dėl šių interpretacijų pagrįstumo ir pripažino žmogaus proto ribotumą šiuo klausimu. Hartzo interpretacija, kad Leibnizas buvo

atsargus vertindamas žmogaus proto galimybes, yra pagrįsta, tačiau nepakankamai įvertina idealistinių šio autoriaus argumentų svarbą. Nėra pagrindo manyti, kad Leibnizas nesiekė rasti geriausio metafizinių problemų sprendimo. Pastarąjį jam įkūnija idealistinė substancijos samprata.

LITERATŪRA

- Adams, R. M. 1994. *Leibniz: Determinist, Theist, Idealist*. New York: OUP.
- Adams, R. M. 1983. Phenomenalism and Corporeal Substance in Leibniz. *Midwest Studies in Philosophy* 8: 217–257.
- Beeley, P. 2008. *De Abstracto et Concreto: Rationalism and Empirical Science in Leibniz*. In: *Leibniz: What Kind of Rationalist?* Ed. M. Dascal. New York: Springer, p. 85–98.
- Brucker, I. 1766. *Historia Critica Philosophiae a tempora resuscitatarum in occidente literarum ad nostra tempora*. 4 t., 2 d. Leipzig: Weidemannus et Reichius.
- Descartes, R. 1978. *Rinktiniai raštai*. Vert. Gvidonas Bartkus, Petras Račius. Vilnius: Mintis.
- Garber, D. 2004. Leibniz and Fardella: Body, Substance, and Idealism. In *Leibniz and His Correspondents*. Ed. Paul Lodge. New York: CUP, p. 123–142.
- Garber, D. 1985. Leibniz and the Foundations of Physics: The Middle Years. In: *The Natural Philosophy of Leibniz*. Eds. Okruhlik and Brown, p. 27–130.
- Hartz, G. A. 2007. *Leibniz's Final System: Monads, Matter and Animals*. New York: Routledge.
- Hartz, G. A. 1998. Why corporeal substances keep popping up in Leibniz's later philosophy. *British Journal for the History of Philosophy* 6 (2): 193–207.
- Hoffman, P. 1996. The Being of Leibnizian Phenomena. In: *Studia Leibnitiana*, Bd. 28, H. 1 (1996), p. 108–118.
- Jolley N., 1986. Leibniz and Phenomenalism. In: *Studia Leibnitiana*, Bd. 18, H. 1 (1986), p. 38–51.
- Kennington, R., 2004. On the Intention of Leibniz. In: *On Modern Origins: Essays in Early Modern Philosophy*. Lanham, MD: Lexington, p. 229–249.
- Leibniz, G. W. 2014a. Rinktiniai metafiziniai tekstai (1683–1690). *Problemos* 86: 153–177.
- Leibniz, G. W. 2014b. Apibendrinimai iš diskusijų su Fardella. *Problemos* 85: 169–179.
- Leibniz, G. W. von 2006. *Sämtliche Schriften und Briefe, Zweite Reihe: Philosophischer Briefwechsel*, Band 3. Berlin: Akademie Verlag.
- Leibniz, G. W. 1999. *Sämtliche Schriften und Briefe, Sechste Reihe: Philosophische Schriften*, Band 4. Berlin: Akademie Verlag.
- Leibniz, G. W. 1989. *Philosophical Essays*. Eds. R. Ariew and D. Garber Indianapolis: Hackett.
- Leibniz, G. W. 1986b. Naujoji substancijų prigimties ir bendravimo, taip pat ryšio, esančio tarp sielos ir kūno, sistema. In: *Filosofijos istorijos chrestomatija: Renesansas*. T. 2. Red. Antanas Rybelis, vertė Petras Račius. Vilnius: Mintis, p. 423–439.
- Leibniz, G. W. 1986a. Monadologija. In: *Filosofijos istorijos chrestomatija: Renesansas*. T. 2. Red. Antanas Rybelis, vertė Petras Račius, Vilnius: Mintis, p. 440–454.
- Leibniz, G. W. von 1978. *Die philosophischen Schriften Bände I–VII*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Leibniz, G. W. 1969. *Philosophical Papers and Letters*. Ed. L. E. Loemaker. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Leibniz, G. W. 1968. *Basic Writings: Discourse on Metaphysics, Correspondence with Arnauld, Monadology*. La Salle, Illinois: Open Court.
- Leibniz, G. W. von 1860. *Leibnizens mathematische Schriften*. Band VI. Halle: H. W. Schmidt Verlag.
- Wilson, C. 1989. *Leibniz's Metaphysics*. Princeton: Princeton University Press.
- Wilson, C. 1999. The Illusory Nature of Leibniz's System. In: *New Essays on the Rationalists*. Eds. Rocco J. Gennaro and Charles Huenemann. New York: OUP, p. 372–389.

THE DEBATE ON THE NOTION OF CORPOREAL SUBSTANCE IN LEIBNIZ

Laurynas Adomaitis, Alvydas Jokubaitis

Abstract. Leibnizian metaphysics is traditionally held to be idealistic. It means that reality is composed of soul-like substances whereas material bodies are mere phenomena. The traditional interpretation presupposes that Leibniz's view has not changed during the mature period (from 1683 onward). Some commentators have recently challenged this view. They claim that either Leibniz (despite inconsistency) was both a realist and an idealist (Hartz), or changed his view on the nature of substance (Garber). The aim is to defend the traditional interpretation and to reply to the arguments by realist commentators.

Keywords: Leibniz, corporeal substance, idealism, realism.

Įteikta 2014 m. gegužės 27 d.